

คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ได้ดำเนินการกิจกรรมวิจัยตามยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย เรื่องการพัฒนาท้องถิ่น โดยมีพื้นที่ความรับผิดชอบในตำบลบ้านเข็ญ อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท คณะทำงาน เห็นว่าการสร้างนักวิจัยเชิงพื้นที่เป็นส่วนสำคัญที่จะขับเคลื่อนงานวิจัยเชิงพื้นที่ ดังนั้นจึงเลือกประเด็นที่ส่งเสริม การเป็นนักวิจัยเชิงพื้นที่ การสนับสนุนการปฏิบัติงานในพื้นที่ รวมทั้งแนวทางการเขียนการขอยุทธศาสตร์งานวิจัยเชิงพื้นที่ เป็นประเด็นสำคัญที่ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้

เทคนิคการสื่อสารเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงพื้นที่

จากประสบการณ์การเก็บข้อมูลกับชาวบ้านในพื้นที่ ต.บ้านเข็ญ อ.หันคา จ.ชัยนาท ในช่วงปี 2562 ที่ผ่านมา การประสานองค์การภาครัฐที่ดูแลพื้นที่ระดับท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ และจังหวัด เป็นการเริ่มต้นที่สำคัญ ก่อนที่จะเข้าสู่พื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล และการเก็บรวบรวมข้อมูลในเฟสแรก ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในหลายประการ ดังนี้

- 1.1 นักวิจัยควรแต่งกายเรียบง่ายที่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกดูเป็นกันเอง เกิดความไว้วางใจ
- 1.2 ควรมีการประสานกับบุคคลผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ล่วงหน้าก่อนไปเก็บข้อมูล เช่น กำนัน นายก อบต. เป็นต้น นัดหมายวัน เวลา สถานที่ กับตัวแทนชาวบ้าน ให้ชัดเจน เพื่อให้ทราบว่าจะมีการเข้ามาเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยแสดงตนในนามมหาวิทยาลัย รวมทั้งระบุการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง เรียกว่าต้องเข้าตามตรอกออกตามประตู เป็นมารยาทที่ดี และยังทำให้ชาวบ้านรู้สึกได้ว่าควรให้ความร่วมมือ
- 1.3 เมื่อพบกับชาวบ้าน ให้นักวิจัยแนะนำตัวเอง และการสื่อสารที่แสดงให้เห็นว่าเรามาเพื่อมาช่วยชาวบ้าน และให้บอกถึงความสำคัญของชาวบ้านเหล่านั้น ซึ่งจะสามารถมาช่วยเราได้ในเรื่องใดได้บ้าง หากเป็นไปได้ควรมีบุคคลในพื้นที่ที่เป็นที่รู้จักช่วยนำทางเราเข้าไปหาชาวบ้าน จะช่วยทำให้เกิดความเชื่อมั่น
- 1.4 การพูดคุย การใช้ภาษาอย่างเหมาะสมกับชาวบ้าน เน้นเป็นการชวนคุยสัพเพเหระอย่างเป็นกันเอง ไม่ใช่ศัพท์เทคนิคภาษาต่างประเทศอย่างเด็ดขาด นักวิจัยต้องพยายามจับประเด็นที่ได้จากการพูดคุย ไม่ควรเจาะจงถามคำถามที่ตั้งโดยตรง โดยเร่งรัดเวลามากจนเกินไป
- 1.5 การสัมภาษณ์ชาวบ้านหากจะต้องมีการบันทึกเทป ควรให้ชาวบ้านเซ็นยินยอม จึงจะดำเนินการได้ รวมทั้งควรตกลงกับคณะผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย และชาวบ้านให้ชัดเจนว่า ข้อมูลทุกอย่างที่ได้จากการสัมภาษณ์จะไม่ถูกเปิดเผยในภายหลัง
- 1.6 การเก็บข้อมูลกับชาวบ้านแต่ละบ้าน อาจต้องเก็บข้อมูลซ้ำกับผู้นำชุมชน หรือผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือด้วย เพื่อเป็นการทวนสอบข้อมูล ให้แน่ใจในแหล่งข้อมูลบางประการ เช่น ที่มาของหนี้สิน ที่มาของกองทุน นโยบายระดับหมู่บ้าน เป็นต้น
- 1.7 บางกรณีการเก็บข้อมูลที่ไม่มีตัวแทนชาวบ้านพาเดินเก็บข้อมูล อาจแบ่งคณะวิจัยแยกไปเก็บข้อมูล โดยเริ่มจากการไปนั่งทานอาหารในร้านก๋วยเตี๋ยวหรือร้านอาหารในหมู่บ้าน ซึ่งมักมีคนในหมู่บ้านมาพบปะกัน แล้วชวนคุยไต่ถามเรื่องราวจากชาวบ้านที่เป็นเจ้าของร้าน หรือชาวบ้านที่มาทานอาหาร ชาวบ้านเหล่านี้มักคุย

ด้วยดี ไม่ถือตัว หรืออาจเริ่มจากที่วัดประจำหมู่บ้านก็ได้ จะทำให้ได้ข้อมูลเชื่อมโยงไปสู่กลุ่มเป้าหมาย หรือกลุ่มตัวอย่างได้

1.8 กลุ่มตัวอย่างที่ได้นัดหมายไว้เพื่อเก็บข้อมูลอาจมีสินน้ำใจให้บ้าง หรืออาจเป็นของที่ระลึก หรืออาจเป็นการดูแลข้าวปลาอาหารในมือนั้น ๆ ให้ตามสมควร หรือกรณีมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในทดลอง นักวิจัยอาจมอบให้ชาวบ้านเพื่อนำไปใช้ทดลองต่อ เช่น บัญชี วัสดุในการทำน้ำหมัก เมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์ เป็นต้น

แนวทางการพัฒนาการวิจัยเชิงพื้นที่ของคณะ และแนวทางการขอทุนวิจัยในระยะต่อไป

การวิจัยเชิงพื้นที่ที่ต้องใช้เวลาอย่างน้อย 3 ปี จึงจะปรากฏผลงานที่จับต้องได้และเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ในปีหนึ่งจะถือว่าเป็นโครงการเฟสแรกที่จะต้องเก็บข้อมูลในพื้นที่ตามประเด็นการวิจัย ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปผลการศึกษา เพื่อนำไปใช้ในปีที่สอง หรือโครงการเฟสสองเพื่อปฏิบัติการทดลอง/ทดสอบ เฉพาะส่วนพื้นที่หนึ่งเพื่อหาแบบจำลอง และนำไปสู่การขยายผลในเฟสที่สามเพื่อทดลองใช้แบบจำลองดังกล่าว ข้อความคำนึงถึงปลีกย่อย มีดังนี้

2.1 ควรมีการประชุมวางแผนร่วมกันในคณะนักวิจัยอย่างน้อย 1 ครั้งก่อนลงพื้นที่เสมอ เพื่อทำการออกแบบการทำงาน ทบทวนวัตถุประสงค์ สิ่งที่จะต้องเรียนรู้ร่วมกัน ตรวจสอบบทเรียนที่ผ่านมา

2.2 การไปลงพื้นที่ครั้งแรกเพื่อทำงานร่วมกับชาวบ้าน ควรมีการนัดหมายชาวบ้านเพื่อร่วมวางแผนเก็บข้อมูล เริ่มจากชวนให้ชาวบ้านคิด ในขณะที่คณะนักวิจัยควรมีแนวทางอยู่ในใจ พุดคุยหาทางบรรจบความคิด เพื่อแสดงให้เห็นว่าการลงมือครั้งนี้เป็นการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย กับชาวบ้าน และยังเป็นการสร้างให้ชาวบ้านกลายเป็นนักวิจัยชาวบ้าน กลายเป็นทีมเดียวกับเรา

2.3 เมื่อเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลหรือกิจกรรมในแต่ละเฟส นักวิจัยจะต้องนำข้อมูลหรือผลการวิจัยที่ได้ กลับไปเปิดเวทีคืนข้อมูลให้แก่ชาวบ้านในช่วงท้ายเฟสแรก ถ้าจะให้ดีอาจให้นักวิจัยชาวบ้านในทีมของเราเป็นผู้นำเสนอเอง จะเกิดทั้งความภาคภูมิใจ การมีส่วนร่วม ทั้งตัวชาวบ้าน ทั้งนักวิจัย และผู้นำชุมชน อีกด้วย นอกจากนี้คณะนักวิจัยยังควรปิดท้ายด้วยการเล่าถึงการดำเนินงานในเฟสต่อไป ที่จะให้นักวิจัยชาวบ้านมีบทบาทต่อไปอย่างไร เราจะพบว่าชาวบ้านบางคนเท่านั้นที่ร่วมเป็นนักวิจัยชาวบ้านต่อในเฟสสอง ซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดา

2.4 แม้ในชุดโครงการมีโครงการย่อยหลายโครงการ แต่การดำเนินงานในเฟสต่อไปแต่ละทีมวิจัยในแต่ละชุดโครงการสามารถดำเนินการต่อไปได้เองตามสะดวก ซึ่งอาจสืบเนื่องจากเฟสแรก และไม่ต้องรอการไปเปิดเวทีพร้อมกัน

2.5 การลงไปทำงานในพื้นที่ นอกจากนักวิจัยแล้ว เราอาจนำนักศึกษาที่สอน หรือนักศึกษาในสาขา ไปร่วมลงพื้นที่วิจัย เพื่อศึกษาการเก็บข้อมูล การทดลองในแปลงสาธิต เป็นการสัมผัสกับหน้างานจริง ที่อาจทำให้เห็นประเด็นการวิจัย เสริมสร้างจิตวิญญาณการเห็นความสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่นให้แก่บัณฑิตราชภัฏ ถือเป็นบูรณาการวิจัยเข้ากับการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี

2.6 การเก็บข้อมูลจากครัวเรือน หากเป็นการเดินทางจากมหาวิทยาลัยแบบไปกลับ ใน 1 วัน อาจทำได้เพียง ช่วงเช้า 1 ครัวเรือน ช่วงบ่าย 2 ครัวเรือน เท่านั้น สำหรับการลงพื้นที่ที่ผ่านมาในเฟสแรกของบางโครงการย่อย มีการลงพื้นที่ 1-2 ครั้งต่อเดือน ซึ่งสามารถเก็บข้อมูลพื้นฐานได้ตามเป้าหมาย

2.7 การคืนข้อมูลในแต่ละเฟส สามารถคืนข้อมูลทั้งแบบกลุ่มย่อยในชุดโครงการ หรือคืนข้อมูลแบบโครงการย่อยก็ได้ แต่การคืนข้อมูลแบบโครงการย่อยจะมีการอภิปรายร่วมกับชาวบ้านทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกมากกว่า ในขณะที่การคืนข้อมูลโดยเปิดเวทีในชุดโครงการ สามารถเชิญหน่วยงานท้องถิ่น ท้องถิ่น เข้าร่วมรับฟัง ทำให้ได้ประโยชน์ในเชิงการประชาสัมพันธ์ ความเชื่อมั่นที่มีต่อนักวิจัยของมหาวิทยาลัย และเป็นผลดีในการเข้าพื้นที่สืบเนื่องในเฟสต่อไป

2.8 การจัดทำโครงการวิจัยเชิงพื้นที่ จำเป็นต้องนำศาสตร์หลายศาสตร์มาบูรณาการเพื่อแก้ปัญหา จึงควรรหาแนวทางสร้างนักวิจัยเชิงพื้นที่มาจากหลากหลายศาสตร์จะเป็นผลดีต่อการพัฒนาโครงการวิจัยเชิงพื้นที่ ดังนั้นการวิจัยเชิงพื้นที่ในเฟสต่อไป อาจดำเนินการควบคู่ไปกับการสร้างนักวิจัยเชิงพื้นที่หน้าใหม่สามารถนักวิจัยในคณะวิทยาศาสตร์ หรือคณะอื่น ๆ ที่มีความสนใจไปร่วมสังเกตการณ์ ในการประชุม หรือช่วงที่มีการลงพื้นที่

2.9 การวิจัยในเฟส 2 หรือระยะต่อไป อาจมีการติดตามงานวิจัยในช่วงที่โครงการดำเนินไป 40% - 50 % โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมติดตามด้วย เสมือนมีพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำและแนวคิดจากประสบการณ์ตรง

2.10 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในโอกาสต่อไป อาจเชิญนักวิจัยที่ได้รับทุนวิจัยเชิงพื้นที่จากสถาบันอื่นมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเรา เพื่อค้นหาเทคนิคการจัดทำโครงการเพื่อขอสนับสนุนทุนวิจัยเชิงพื้นที่ ในงบประมาณปี 64

2.11 การเขียนขอทุนวิจัยเชิงพื้นที่ในเฟสสองเป็นการวิจัยในระยะของการปฏิบัติทดลอง หาแบบจำลอง จึงควรหลีกเลี่ยงการใช้คำว่า เก็บข้อมูล ในข้อเสนอโครงการทุนวิจัย เพราะถือว่าได้ดำเนินการในเฟสแรกแล้ว การปฏิบัติทดลองไม่จำเป็นต้องเป็นกลุ่มชาวบ้านกลุ่มเดิม สามารถเปลี่ยนแปลงกลุ่มชาวบ้านได้

2.12 เฟส 2 นักวิจัยอาจพบปัญหาว่า ชาวบ้านรอให้นักวิจัยไป “ทำ” ให้ ซึ่งในความเป็นจริงควรออกแบบให้เป็นการร่วมคิดร่วมทำ และสร้างความรู้สึกแบบ win-win

ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดย....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พีรชัย กุลชัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอกพรรณ ธัญญาวินิชกุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตตานันท์ สิทธีสาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กนิษฐา อ่อนศิริ

ดร.สิริทิพ วศินรัตน์

ดร.พัทธดนย์ สุขพันธ์

ดร.สุกานดา ไชยยง

18 กุมภาพันธ์ 2563/ 30 กรกฎาคม 2563